

Frank Johansson, Hyvän tekemisen markkinat.
Helsinki: Gaudeamus, 2017, 348 s.

Uudessa kirjassaan Suomen Amnestyn pitkäaikainen toiminnanjohtaja Frank Johansson asettaa auttamiseen keskittyvien järjestöjen työn peilin eteen. Johanssonin ansiokas tarkastelu paljastaa, ettei peilin heijastama kuva ole kovin kaunis. Monin esimerkein hän havainnollistaa, kuinka eettisen vakaumuksen

tilalle on tullut teknokraattisen tehokas projektinhallinta. Aidon kiinnostuksen ihmisten hädän syistä taas on korvannut hädänalaisten tuottoisa hyödyntäminen kilpailussa vauraiden avunantajien huomiosta ja tukirahoista.

Peiliin katsojan onkin syytä kysyä itseltään: rakentaako hyvän tekemisellä itsensä oikeuttava järjestötyö enää aidosti parempaa maailmaa? Vai ylläpitääkö se pikemminkin maailman eriarvoistavia rakenteita, joissa ihmisistä tulee hädänalaisia ja toisten hyvän tahtoisuuden varassa eläviä?

Johanssonin *Hyvän tekemisen markkinat* on kirjoittajansa henkilökohtaisesta tuskasta kumpuava kriittinen katsaus humanitaaristen, kehitys- ja ihmisoikeusjärjestöjen toimintatapojen muutokseen ja toiminnan huimaan kasvuun viimeisten vuosikymmenten aikana. Kirjan keskeinen väite on, että ratkaiseva tekijä näiden muutosten takana on samaan aikaan maailmantaloudessa tapahtunut ”markkinavetoisen uusliberalismin voittokulku”.

Johansson kuvaa seikkaperäisesti, kuinka samalla kun avunantajien kiinnostus tukea kehittyvien maiden valtioita ja julkista taloutta on uusliberalistisella aikakaudella heikentynyt, on järjestöille myönnetty raha moninkertaistunut. Suomessakin järjestöjen valtiolta saama tuki ehti viimeisten 25 vuoden aikana yli kuusinkertaistua, kunnes se toissa vuonna lähes puolittui. Ammattimaistuneen varainhankinnan seurauksena myös järjestöjen kansalaisilta ja yritystuki-joilta keräämä raha on lisääntynyt rajusti.

Lopputuloksena on ollut järjestöjen merkittävä vahvistuminen tuen kanavoijina. Kääntöpuolena kuitenkin on, että asemansa säilyttämiseksi järjestöjen on muokattava toimintansa tukijoiden mieleiseksi varmistaakseen tuen jatkuvuus. Johanssonin mukaan hyvän tekemisestä on tullut järjestöjen lahjoittajilleen kauppaama tuote, jonka onnistuneesta markkinoinnista riippuu järjestön toiminnan tulevaisuus. Hän kertoo useita valaisevia esimerkkejä siitä, kuinka järjestöjen kilpailu lahjoittajien kiinnostuksesta on johtanut vahvasti yksinkertaistavaan ja usein jopa kolonialistista valta-asetelmaa kyseenalaisesti uusintavaan viestintään. Tässä kuvastossa järjestöjen oma pyyteettömän auttajan rooli korostuu, kun taas autettavan tehtävä on vain herättää tuenantajassa auttamisen halu. Kuvaavaa tukea kirjan väitteille antaa oma huomioni siitä, miten valtionavun jyrkkä leikkaaminen toissa vuonna näyttäisi tuoneen hätkähdyttäviä kärsimyskuvia takaisin järjestöjen kampanjointiin. Ne uskotaan edelleen ilmeisen te-

hokkaiksi varainkeruussa.

Johanssonin kirja toimiikin oivallisena medialukuoppaana järjestöjen viestintään ja markkinointiin. Mielenkiintoista luettavaa ovat kirjan kuvaukset järjestöjen ja median välisistä uudensuhteista, joissa toimittajat pääsevät järjestöjen mukana kriisialueille ja järjestöt saavat puolestaan kiipeästi kaipaamaansa huomiota toiminnalleen. Helposti tuloksena on kuitenkin auttajien toimintaan keskittyviä sankaritarinoita, joissa avuntarvetta selittävät laajemmat yhteiskunnalliset kysymykset tai avuntarvitsijoiden oma toimijuus jäävät taka-alalle.

Johansson nostaa esiin kiinnostavia huomioita myös siitä, miten monien järjestöjen uskonnolliset juuret johtavat toisinaan lähes skitsofreenisiin tilanteisiin, joissa uskonnollisella puheella järjestöt tavoittavat paremmin autettavansa vahvasti kristillisissä kohdemaissa, kun taas maallistuneille lahjoittajille ja rahoittajavaltioille korostetaan neutraalia ja teknokraattista ”kehitysyhteistyökieltä”.

Lopulta kaikki kiertyy järjestöjen toiminnan moraaliseen oikeutukseen. Moraalifilosofina mielenkiintoista antia minulle ovat kirjan luvut, joissa Johansson kuvaa humanitaristisen auttamistyön eettisiä ja uskonnollisia lähtökohtia. Aivan oikein, mielestäni, hän toteaa, miten hädänalaisten auttamisvelvollisuus sisältyy lähes universaalisti niin maallisiin kuin uskonnollisiinkin moraalikodeihin. Sekä tärkeimpien eettisten teorioiden että kristillisen perinteen mukaan auttamisvelvollisuus kohdistuu myös puolueettomasti kaikkiin ihmisiin. Tästä näkökulmasta ei ole mikään yllätys, että monella auttamisen alan järjestöistä on kristilliset juuret.

Globaalissa maailmassa tämä yleismaailmallisesti pätevä auttamisvelvollisuus tuntuu kuitenkin törmäävän useimpien ihmisten vakiintuneisiin näkemyksiin, joiden mukaan meillä on velvollisuus auttaa ensisijaisesti oman yhteisön jäseniä: perheenjäseniä, omaan etniseen ryhmään kuuluvia, kansakansalaisia. Tässäkin kohtaa Johansson tekee tärkeän ja mielestäni paikkansa pitävän havainnon, kun hän muistuttaa, kuinka auttaminen velvollisuutena ja auttaminen toimintana on hyvä pitää erillään. Se, että läheisten ihmisten auttaminen on helpompaa, ei ole peruste auttamisvelvollisuuden yleismaailmallista ja puolueetonta pätevyyttä vastaan. Korkeintaan se voi antaa synn pohtia, millainen auttaminen toimintana parhaiten toteuttaa yleispätevää velvollisuutta.

Johanssonin kirja tarjoaa monia kriittisiä perusteita sen puolesta, ettei sokea usko globaalisti toimi-

viin ja toimintaansa kansainvälisesti markkinoiviin humanitaarisiin järjestöihin ole ainakaan kaikilta osin paras tapa auttaa. Yksi tärkeä syy tähän on auttamistyön vaikea yhdistäminen markkinoilla toimivaan liiketoimintamalliin. Hannah Arendtin ajatuksiin pohjautuvaa kirjallisuutta hyödyntäen Johansson osoittaa, kuinka auttamistyön markkinoiminen etäällä odottaville kuluttajille johtaa lähes vääjäämättä auttamissuhteen vääristymiseen. Avunantajan ja autettavan välinen suhde on aina myös valtasuhde, jossa auttamisvelvollisuus kääntyy helposti ylemmydentuntoiseksi sääliksi, hätä kiittollisuudenvelaksi. Tämän välttäminen vaatii auttamisen toteuttajilta erityistä taitoa, ”itsensä likoon laittamista ja ahdingon jakamista” sekä kykyä ymmärtää ja samaistua autettavan asemaan. Tällainen autettavan voimaannuttamiseen pyrkivä toiminta on kuitenkin vaikea tuoteistaa tehokkaan varainhankinnan tarpeisiin.

Tämä kaikki antaa aiheen pohtia, miten auttamisvelvollisuutta pitäisi toteuttaa maailmassa, jossa auttajilla on jo valmiiksi ylivertainen poliittinen ja taloudellinen valta-asema autettaviinsa nähden. Johansson päätyy tukemaan varsin pidättyvää ja minimalistista ”*back to basics*” -vetäytymisstrategiaa. Pohjoisten järjestöjen tulisi asteittain vetäytyä kohdemaista ja tuki kanavoida suoraan näiden maiden paikallisille toimijoille. Tämän rinnalla järjestöjen tulisi liittoutua niiden voimien kanssa, jotka oikeasti haastavat ”uusliberalistisen globaalil ylivallan”.

Nämä ovat epäilemättä tärkeitä keskusteluavauksia. Silti on selvää, että näistäkin strategioista on jo kokemusta, eikä sekään ole kaikilta osin myönteistä. Paikalliset toimijat ovat yhtäläillä herkkiä muokkaamaan toimintaansa ja viestintäänsä miellyttämään mahdollisia rahoittajia. Tuen kanavoiminen niin, ettei se vääristä paikallisten toimijoiden välistä poliittista valtakamppailua on aina vaikeaa, varsinkin maissa, joissa hyvän päätöksenteon ja hallinnon rakenteet ovat vielä huterat. Itse en olisi aivan varma, että minimalistinen ihmisoikeuksien suojelu ja pelkkään humanitaariseen hätäapuun keskittyminen riittää ratkaisuksi. Myös tällä tiellä joudutaan tekemään vaikeita kompromisseja. Vielä en olisi myöskään kovin optimistinen uuden solidaarisen globalisaatio liikkeen mahdollisuudesta Jeremy Corbynin puheenjohtajavalinnan tai Bernie Sandersin presidentinvaalikampanjan perusteella. Sen verran näihin poliittisiin liikkeisiin mahtui myös globalisaation vastustamista perinteisistä kansallisyhteisöllisistä perusteista.

Lukiessani Johanssonin havainnollista analyysyä

pohdin samalla myös, mahtaako tilanne kuitenkin olla hänen kuvaamansa lohduton ”rautahäkki”, jossa järjestöjen on olemassaolonsa taatakseen sitouduttava yrity maailmasta kopioituun kasvun logiikkaan ja samalla edelleen pönkitettävä uusliberalistista yhteiskuntamallia?

Muutamia eettisesti perusteltuja vaihtoehtoisia kuvauksia tulee mieleen. Ensinnäkin, tuntuisi järkevältä erottaa toisistaan järjestöjen ”kentällä” toteuttama avustustyö niiden toiminnan rahoittamiseen tähtäävästä varainkeruusta. Kirjan lopussa Johansson toteaa, ettei ole juuri lainkaan käsitellyt sitä, mitä järjestöt tekevät keräämillään varoilla. Lopullisen moraalisen arvion tekeminen järjestöjen toiminnasta vaatisi myös tämän puolen tuomista laajemmin mukaan.

Johansson myöntää, että järjestöjen auttamistyötä käytännössä tekevät ihmiset vilpittömästi pyrkivät hyvään. Jos näin on, eikö tämä antaisi tilaa parantaa auttamisen työn laatua merkittävästi riippumatta siitä, mitä järjestöjen varainhankkijat puuhaavat? Kuinka paljon käytännön kenttätyön laadulle merkitsee se, millaisten asenteiden pohjalta varainhankkijat onnistuvat houkuttelemaan ihmiset antamaan rahaa tuolle tärkeälle työlle? Emmehän hyvinvointivaltiossakaan ole lopulta kiinnostuneita siitä, millä motiiveilla ihmiset maksavat veronsa. Tärkeintä on, että maksavat ja näin takaavat hyvinvointivaltion ammattilaisten tekemän auttamistyön ja sen, että avuntarvitsijat saavat apunsa.

Myönnän, ettei näitä kahta asiaa voi täysin erottaa toisistaan. Mutta kirjasta muodostuva kuva, jossa järjestöjen ammattimaistunut projektinhallinta ja avun markkinoille tuotteistaminen ovat erottamattomasti toisiinsa kytkeytyviä, tuntuu antavan kovin kapean ja yksioikoisen kuvan järjestöjen toimintavaihtoehtoista. Tässä kuvassa toiminnan kaikenlaisesta ammattimaistumisesta tulee vain ”uusliberalismin” ehdoilla tapahtuvaa kaupallistumista. Itse ajattelisin kuitenkin, että järjestöjen pätevoitymiselle varojen tehokkaassa käytössä on usein myös hyvät eettiset perusteet.

Totta on myös, ettei kuvaamani vaihtoehto vielä onnistu purkamaan historiallisesti rakentunutta eriarvoisuutta auttajien ja autettavien välillä, mutta ei tähän pysty kaikilta osin hyvinvointivaltiokaan. Ihmisten auttaminen ja voimaannuttaminen vaatii useita eri keinoja ja toimijoita.

Johanssonin kirjan luettuani olen yhä taipuvaisempi uskomaan, että avunsaajien kannalta oikeu-

denmukaisempi tapa auttaa olisi kanavoidsa tukea globaalin eriarvoisuuden purkamiseen ja kehittyvien maiden valtiointituutioiden rakentamiseen. Silti järjestöjen ammattimaisesti harjoittama varainkeruu yksityisiltä tukijoiltaan voi nykytilanteessa olla eettisesti hyvinkin perusteltu tapa lievittää eriarvoisuuden aiheuttamaa kärsimystä. Myös Johansson tunnustaa, että puutteineenkin auttamisen alan järjestöjen työ on tehnyt maailmasta paremman paikan monelle. Epätäydellisessä maailmassa, jonka rakenteet pääteään paljolti järjestöjen ulkopuolella ja niistä riippumatta, tämä ei ole mitätön saavutus, vaikka puhdasoppisuudesta on pitänyt antaa periksi.

Paljon riippuu siitä, millaiseksi paholaiseksi uusliberalismi ymmärretään. Käyttämänsä kirjallisuuden perusteella Johansson päätyy usein varsin sävyttömään kuvaukseen ”vapaiden markkinoiden ylivallassa”, jonka palvelukseen ovat taipuneet niin auttamisen alan järjestöt kuin järjestöjen puolustamat ihmisoikeudetkin.

Johansson nostaa tärkeällä tavalla esille ihmisoikeusjärjestöjen perinteisen pyrkimyksen näennäiseen ”puolueettomien” poliittisten oikeuksien, kuten omantunnon- ja sananvapauden, puolustamiseen. Tämä teki järjestöistä pitkälti hampaattomia puuttumaan ihmisoikeusloukkausten taustalla oleviin yhteiskunnallisiin konflikteihin. Sittenkin järjestöt ovat laajentaneet mandaattiaan myös taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien puolelle, mutta monen mielestä tästä maksettu hinta puolueettomuuden menettämisenä on ollut liikaa.

Oleellinen kysymys kuuluukin, kuinka laajempiin yhteiskunnallisiin konflikteihin voi tarttua. Yksittäisten ihmisten oikeuksien puolustaminen sortavaa valtiota vastaan tuntuu minusta usein varsin perustellulta yritykseltä puuttua myös laajempiin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Poliittiset oikeudet ovat myös hyvä tapa voimaannuttaa. Joskus ne voivat olla jopa ainoa tapa. Minulle tällaisen toiminnan valtiovastaisuus ja yksilöiden oikeuksiin keskittyminen eivät vielä tee siitä uusliberalismin liittolaista. Ei vaikka ihmisoikeuksien ja uusliberalismin kukoistus sijoittuisi ajallisesti päällekkäin.

Vaikka Johansson varoittaa vetämästä yksiviivaisia tulkintoja ihmisoikeuksien ja uusliberalismin ajallisesta päällekkäisyydestä, minun makuuni ’oikeudet’, ’vapaudet’ niputetaan liian usein yhteen uusliberalismin vaaliman ’valinnanvapauden’ kanssa. Yksi taustasy tähän on varmasti kirjoittajan yleinen skep-

tisyys eettisten periaatteiden universaalia pätevyyttä kohtaan. Vaikka auttamisvelvollisuudella tuntuu olevan yleismaailmallista vetoa, Johansson ajallemmme tyypilliseen tapaan muistuttaa, kuinka mikä tahansa ”tiheämpi” moraalisten ihmisoikeuksien joukko kantaa mukanaan länsimaisia, kristillisiä ja lopulta jopa uusliberalismin arvoja. Demokratiasta, markkinataloudesta ja ihmisoikeuksista tulee tässä näkemyksessä ”pyhä kolminaisuus”, joka alitajuisesti ohjaa kaikkea humanitaarista työtä.

Itse uskallan yhä puolustaa demokratian ja ihmisoikeuksien moraalista itsenäisyyttä ja riippumattomuutta markkinataloudesta. Moraalifilosofia tarjoaa useita hyviä yleispäteviä perusteita ihmisoikeuksien ja demokratian liitolle, jonka pohjalta myös uusliberalistista vapaiden markkinoiden ylivaltaa voidaan vastustaa. Mielestäni se tarjoaa äärimmäistä minimalismia vankemman eettisen lähtökohdan globaalin eriarvoisuuden arvostelulle. Olen kokolailla vakuutunut, että globaalisti epäoikeudenmukaisessa maailmassa ”ihmisten yhteisesti pienimmän nimittäjän” puolustaminen vaatii meiltä enemmän kuin vain hyvin ”ohutta” minimimoraalia.

Samalla meidän on pysyttävä valppaina vakuumustemme historiallisia ja kulttuurisidonnaisia vääristymiä kohtaan. Johanssonin kirja on ansiokas muistutus siitä, miten sopivat yhteiskunnalliset olosuhteet luovat helposti tilanteen, jossa kriittinen herkkyys korvautuu vääränlaisella itsetyytyväisyydellä ja jopa omahyväisyydellä. Ylevistä eettisistä tavoitteista tulee kovin helposti kaapu, jonka alle henkinen ja moraalinen laiskuus on helppo peittää.

Frank Johanssonin *Hyvän tekemisen markkinat* on rehellinen ja erittäin ajankohtainen keskustelunavaus. Sen voi lukea omalta osaltaan osoitukseksi siitä, ettei ”uusliberalististen markkinoiden ylivalta”, kirjoittajansa epäilyistä huolimatta, vielä täysin määrittele julkista keskustelua. On toivottavaa, että kirja raivaa lisää tilaa Johanssonin kaipaamalle monitulkintaiselle ja avoimelle ristiriitojen sekä erilaisten arvopohjien käsittelylle.

Järjestöille, jotka ovat valtionavun leikkausten vuoksi joutuneet paljon miettimään toimintatapaan, kirja tarjoaa hyvän synn pysähtyä miettimään tilannetta totutun ”boxin” ulkopuolelta. Auttamisen alalla toimivien järjestöihmisten lisäksi kirjan toivoisi löytävän tiensä myös mahdollisimman monen järjestöjä tukevan ihmisen käsiin. Kirja on kattava perustelu sille, miksi auttamisvelvollisuuteen globaalisti keskinäisriippuvaisessa maailmassa ei riitä val-

miiksi pakattujen ”aputuotteiden” klikkaaminen järjestöjen nettisivuilta. Hyvän tekeminen vaatii tarkempaa perehtymistä hädän taustoihin. Tätä työtä ei voi täysin ulkoistaa toimintaansa markkinoiville järjestöille.

SIMO KYLLÖNEN